

Kísérlet a pedagógusképzés integrációjára Magyarországon – A pedagógiai főiskola és a tanítóképzés (1948–1953)

Gombos Norbert¹

Absztrakt:

A tanulmányban bemutatásra kerül a pedagógiai főiskola koncepciójának megszületése (az azt megalapozó viták tükrében), az intézmények létrejötte, a képzés tartalma (a főiskolák tantervének bemutatásán keresztül), az új intézmények – elsősorban a tanítóképzés szempontjából jellemezhető – kudarca, valamint a tanítóképzés ezt követő – az 1950-es évek első felében lezajlott – útkeresése, amely végül az önálló felsőfokú tanítóképző intézetek létrejöttéhez vezetett.

Kulcsszavak:

tanító, pedagógiai főiskola, tanterv, egységes képzés, tanítóképzés története

Bevezetés

A hazai pedagógusképzés története sok izgalmas és érdekes fordulatot rejtget, melyek – hosszabb-rövidebb ideig – meghatározták a tanárok, tanítók, óvodapedagógusok, gyógypedagógusok hivatásra történő felkészítését. E fordulatok nem függetleníthetők hazánk történetének meghatározó politikai-gazdasági változásaitól, így – különösen – az adott korszak oktatáspolitikai céljaitól, törekvéseitől. Az adott időszak embereszménye, általános értékstruktúrája, politikai, gazdasági céljai mindenkor komolyan befolyásolták a kor oktatáspolitikáját, amely pedig meghatározta azt a köznevelési és pedagógusképzési struktúrát, melyet az adott korban ideálisnak tartottak (Donáth, 2004a).

A tanítóképzés különösen gazdag ezekben a fordulatokban, miközben a tanítói szakma folyamatosan küzdött az érettségi, majd a felsőfokú végzettség elérésének lehetőségéért (Rozsondai, 1948). Az eötvösi (állami) középfo-kú képzők kiépülése, a képzési idő folyamatos bővülése, a tartalmi szabályozás változásai, a tanítóképző akadémiák tervezete mind-mind mérföldkövet

¹ Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar Pedagógusképző Intézet Neveléstani és Metodológiai Tanszék; gombos.norbert@kre.hu;

jelentettek azon az úton, amely végül a felsőfokú tanítóképzők létrejöttéhez (1958), majd ezen intézmények főiskolává válásához (1974) vezetett (Németh, 1990). E törekvések mindegyike hozzájárult ahhoz, hogy a tanítóképzés napjainkra a felsőoktatás meghatározó részévé vált.

Jelen tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a hosszú és fordulatos történeti fejlődési folyamat egyik sajátos állomását, a pedagógiai főiskolák kísérletét bemutassam. Arra a kifejezetten rövid történeti időszakra kívánok rávilágítani melyben a tanító- és a tanárképzést egyetlen intézményi képzési rendszerbe kívánták integrálni, illetve bemutatom a megvalósítás következő lépéseit – elsősorban a tanítóképzés szemszögéből.

Az általános iskola létrejötte

Az 1945-ben beköszöntött új történelmi korszak a hazai oktatási rendszer reformja terén is rengeteg vitát hozott. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 20.200/1945. számú rendelete lehetővé tette ugyan a továbbtanulni kívánó, és/vagy pályamódosításra készülő tanítójelöltek számára a líceum negyedik évfolyamának elvégzését, valamint az érettségi vizsga megszerzését (Gombos, 2011), azonban a tervbe vett – majd részben meg is valósított – változások ennél jóval mélyrehatóbbnak bizonyultak. Az ideiglenes nemzeti kormány miniszterelnöke 1945 augusztusában aláírta az általános iskola létesítéséről szóló 6.650/1945. M. E. számú rendeletét, mely kimondta, hogy a népiskola I–VIII., valamint a gimnázium és a polgári iskola I–IV. osztályai helyett új, egységes iskolatípust kell létrehozni, általános iskola néven (Mészáros, 1995). Az új intézménytípus nyolc évfolyamos lett, szerkezetében két tagozatra épült: a korábbi elemi népiskola feladatait ellátó alsó tagozatra (1–4. évfolyam), valamint az általános műveltséget megalapozó felső tagozatra (5–8. évfolyam). Az általános iskola létrejötte joggal tekinthető mérföldkönek a hazai közoktatás történetében, hiszen napjainkig meghatározza az alapfokú iskoláztatás rendszerét. Az új intézménytípus létrehozása következményeként újból napirendre került a pedagógusképzés átalakításának kérdése, ami immár sajátos irányt vett. Célként jelent meg az általános iskola számára pedagógusokat egységesen képző új intézmény létrehozása, ennek révén pedig a felsőfokú tanítóképzés – a tanítóóság „évtizedes álma” – megvalósításának társadalmi ügye.

Viták az egységes pedagógusképzésről

Az általános iskola létrejöttét követően a pedagógusképzés átalakítását szolgáló reformmunkálatok szinte azonnal megkezdődtek, komoly vitákat kiváltva. E szakmai diskussziók több társadalmi szervezetben folytatódtak, hiszen „a nevelőképzésre vonatkozó elképzelések sorát vetette fel az Országos Köznevelési Tanács, a tanítói többségű pedagógus-szakszervezet, a pártok értelmiségi *tagozatai, valamint a VKM (Vallás- és Közoktatásügyi*

Minisztérium közreműködésével” (Donáth, 2004a, p. 91). A szakmai vita és a átalakítási feladatok irányítását az Országos Köznevelési Tanács (továbbiakban: OKT) végezte, olyan neves szakemberek vezetésével, mint az ügyvezető alelnök Sík Sándor, illetve az igazgató Kiss Árpád. A szakmai szervezet többféle javaslatot is megfogalmazott. Egyrészt felvetették a főiskolai szintű tanítóképzés megvalósítását, amely a néptanítók több évtizedes vágya volt. Rozsondai Zoltán – aki a tanítóképzés ügyének elkötelezett szakembere volt és ebben az időszakban a VKM tanító- és óvóképzéssel foglalkozó ügyosztályán tanügyi osztálytanácsos osztályvezetőként dolgozott – így írt a néptanítók évtizedes küzdelmeiről: „...a múlt társadalmában való alárendeltségi helyzetük fokozatosan meg fog szűnni. Be kell következnie a hivatásuk fontossága alapján megérdemelt társadalmi megbecsülésüknek. Kendőzés nélkül megmondhatjuk: a társadalmi felszabadulás iránti küzdelmük jogos küzdelem volt. A néptanítónak mindenki lelkivilága kialakításában döntő szerepe van, külön-külön mindenki élete végéig magában hordozza volt tanítóinak képét, s a társadalom mégis lebecsülte a néptanítót. Az úr szemében félpaszty, a paraszt szemében félúr volt” (Rozsondai, 1948, p. 172). A szakemberek többsége – éppen az előbb említettek okán – egyetértett a tanítók képzési szintjének erőteljes emelésével. Ennek ellenére az OKT igazgatója, Kiss Árpád „határozott túlzásnak” (Donáth, 2004b, p. 29) tartotta azt. A szakmai vita valamennyi résztvevője tisztában volt azonban azzal – amiképpen arra Rozsondai Zoltán a fentiekben (ha áttételesen is) utalt –, hogy a tanítói professzió speciális gyakorlati készségekkel felvértezett szakembereket igényel. Ezért a szakemberek körében több kétely merült fel az OKT másik javaslatával kapcsolatban, amely a részben vagy teljesen egységes pedagógusképzés létrehozására vonatkozott. A korabeli pedagógus szakszervezet, melyben a tanítók határozott többségben voltak, a radikális váltás mellett állt ki, azaz a középfokú tanítóképzés megszüntetését és az érettségien alapuló felsőfokú tanítóképzés bevezetését szorgalmazta. Ennek komoly akadályát jelentette azonban az, hogy az egyetemek képtelenek voltak nagyszámú hallgató befogadására. Emiatt a pedagógus szakszervezet képviselői javasolták az „állami, egyetemi jellegű nevelőképző főiskolák” (Németh, 1990, p. 4) felállítását. A szakmai vitában igen komoly és meghatározó szerepet játszott a neves pszichológus Mérei Ferenc, aki ekkoriban „a MKP [Magyar Kommunista Párt – G. N.] különböző bizottságaiban, „aktíváiban” betöltött szerepe révén egyre befolyásosabb” (Donáth, 2004b, p. 24) lett, és aki az egységes, általános iskolai nevelőképzés egyik harcos szószólója volt (Donáth, 2004b).

A szakmai viták és – az egyre erőteljesebbé váló – politikai küzdelmek nyomán végül a pedagógus-szakszervezet és Mérei Ferenc – az ő személyén keresztül egyértelműen az MKP – álláspontja érvényesült. Az OKT, valamint más szervezetek és szakemberek (például Faragó László, Lukács Sándor, Somos Lajos) javaslatának következtében az általános iskola számára pedagógusokat egységesen képző „nevelőképző főiskola” koncepciója került ki győztesen a vitákból.

A pedagógiai főiskola létrejötte

A korábban említett szakmai (és részben politikai) viták eredményeképpen létrejött az új, egységes pedagógusképző intézmény, a pedagógiai főiskola.

A pedagógiai főiskolák jellemzői az alábbiak:

- az általános iskola nevelőit egységesen képezték,
- három évfolyamos keretben működtek,
- a korábbi négy évfolyamos polgári iskolai tanárképzés, valamint az öt évfolyamos tanítóképzés egészét magukba olvasztották (Mészáros, 1995).

1947 novemberében két pedagógiai főiskola kezdte meg működését, az egyik Budapesten, a másik Szegeden majd a következő tanévben még két ilyen intézmény alakult meg Debrecenben és Pécsen (A pedagógiai főiskola feladata és szervezete, 1948). Az új intézménytípusban elindult a szakmai munka, amely felvállalta a tanító- és a tanárképzés azonos keretben történő megvalósítását (Faragó, 1948).

Az általános iskola nevelőit egységesen képző „nevelőképző főiskolák” feladata „az általános iskola nevelőinek képzése [...] Olyan pedagógusok kialakításáról van szó, akik alsó fokú osztálytanításra, felső fokon pedig bizonyos tárgycsoportok szaktanítására nyerne képesítést.” (A pedagógiai főiskola feladata és szervezete, 1948, p. 149). A fenti feladatmegjelölés magában hordozta azt az igen súlyos problémát, mely ezen intézménytípusnak már a kezdeti éveit is meghatározta. Ki kell emelnünk, hogy önmagában pozitív lépésként értékelhető az általános iskola egészében történő gondolkodás, valamint a tanítók képzési színvonalának emelésére való törekvés, azonban kétségtelen tény az is, hogy gyakorlatilag lehetetlen vállalkozásnak tűnik a korábbi négy évfolyamos polgári iskolai tanárképzés, valamint az öt évfolyamos elemi iskolai tanítóképzés teljes cél- és feladatrendszerének, képzési spektrumának és tartalmának három évbe történő kényszerű „bezsűfölyése”. Az általános iskola pedagógusait egységesen képző nevelőképző főiskolák létrejöttéről született végső döntést – visszatekintve – joggal nevezhetjük átgondolatlanoknak, a körülményeket nem kellően mérlegelőnek, elszigeteltnek. A korábban idézett neves tanítóképzős szakember, Rozsondai Zoltán nem véletlenül figyelmeztetett a már ekkor is megmutatkozó súlyos problémákra: „A pedagógiai főiskola, a tanítóképző intézetek előtt a „lenni vagy nem lenni” kérdését vetette fel. A főiskola kifejlődésével a tanítóképzők – előbb vagy utóbb – megszűnnek, vagy átalakulnak. Tanárságuk eddigi, középiskolai tanári rendű munkaterülete is megszűnik. [...] Két pedagógiai főiskola már megnyitotta kapuit. Nyilvánvaló, hogy amilyen mértékben terebélyesednek a főiskolák, olyan mértékben sorvad el a jelenlegi tanítóképzés” (Rozsondai, 1948, pp. 174–183).

A pedagógiai főiskola tanterve

A pedagógiai főiskolákon megvalósuló komoly és feszes tempóról leginkább az érintett felsőfokú intézmények számára készült tartalmi szabályozás árulkozik.

Az 1. táblázatban látható a pedagógiai főiskolák óraterve.

1. táblázat

A pedagógiai főiskolák óraterve (1948)

(Az adatok forrása: A pedagógiai főiskola feladata és szervezete, 1948)

KÖTELEZŐ TÁRGYAK	I. ÉVFOLYAM	II. ÉVFOLYAM	III. ÉVFOLYAM
lélektan	2+2	4+4	4+4
pedagógia	3+3	4+4	4+4
filozófia	2+2	2+2	2+2
szociológia	2+2	2+2	2+2
ének	3+3	3+3	–
rajz	2+2	2+2	–
testnevelés	2+2	2+2	–
kézimunka	2+2	2+2	–
SZAKTÁRGYAK	I. ÉVFOLYAM	II. ÉVFOLYAM	III. ÉVFOLYAM
magyar nyelv	4+4	4+4	–
magyar irodalom	4+4	4+4	–
élő idegen nyelv	8+8	8+8	–
történelem	4+4	4+4	–
földrajz	4+4	4+4	–
természetrajz – ember élete	11+8	8+8	–
matematika	5+5	5+5	–
fizika	4+4	5+5	–
kémia	4+4	3+3	–
ének-zene	8+8	8+8	–
KIEGÉSZÍTŐ TÁRGYAK	I. ÉVFOLYAM	II. ÉVFOLYAM	III. ÉVFOLYAM
rajz – művészettörténet	6+6	6+6	–
testnevelés – tánc	6+6	6+6	–
háztartástani ismeretek	4+4	4+4	–
gazdasági ismeretek	4+4	4+4	–
műhelygyakorlat	4+4	4+4	–

(Az óraszámok az egyes félévek szerinti bontásban értendők. A hiányzó óraszámok meghatározására később került sor.)

Az 1. táblázatban megjelenő óratervből kitűnik a hallgatók jelentős mértékű leterheltsége, ami különösen a főiskola képzési célrendszerének (tanító- és tanárképzés együtt) ismeretében válik egyértelművé. A főiskola részben három, részben négy szakos képzést folytatott az alábbi szakcsoportok szerint:

- A szakcsoport: magyar nyelv – magyar irodalom – élő idegen nyelv (angol, francia, vagy orosz),
- B szakcsoport: magyar nyelv – magyar irodalom – ének-zene,
- C szakcsoport: magyar nyelv – magyar irodalom – történelem,
- D szakcsoport: földrajz – természetrajz – az ember élete,
- E szakcsoport: matematika – fizika – vegytan.

Az A, C, D, E szakcsoportokra felvett hallgatóknak választaniuk kellett még egy szakot az alábbiak közül:

- rajz,
- testnevelés,
- kézimunka,
- gazdasági gyakorlatok,
- háztartási gyakorlatok,
- kereskedelmi gyakorlatok (A pedagógiai főiskola feladata és szervezete, 1948; Bizó, 1965).

Egy matematika – fizika – vegytan szakos (E szakcsoportba tartozó) jelölt, aki kiegészítő tárgyként felvette a rajzot, az alábbi heti kötelező óraszámmal számolhatott:

- első év első félév: 37 óra,
- első év második félév: 37 óra,
- második év első félév: 40 óra,
- második év második félév: 40 óra (A pedagógiai főiskola feladata és szervezete, 1948).

A pedagógusjelöltek terhelése tehát szinte elviselhetetlenné vált, ami mellett gyakorlatilag lehetetlen volt a tanítói szakmára történő érdemi felkészülés. Mindezek mellett a tantervi szabályozás nem jelenített meg olyan fontos elemeket, melyek a kisiskolai (alsó tagozatos) nevelő- és oktatómunka eredményessége szempontjából meghatározónak tekinthetők (ide sorolható például: az egészségtan, a kisiskolai tantárgypedagógia, a gyógypedagógiai alapismeretek, a napközi otthoni nevelés pedagógiája vagy a gyermekirodalom). A gyakorlati képzésnek a szervezett tanítóképzés korábbi évtizedeiben magas színvonalon kialakult rendszerét pedig e tantervben hiába keressük.

Az egységes pedagógusképzés kísérletének kudarcra tehát hamar világgossá vált a szakmai döntéshozók és a szakemberek körében egyaránt. Bizó Gyula – aki 1955-ben az oktatásügyi tárca tanító- és óvóképzéssel foglalkozó ügyosztályának élén éppen a korábban említett Rozsondai Zoltánt váltotta – a hatvanas évek közepén publikált írásában pontosan jellemezte az integrált pedagógusképzés e kísérletének – leginkább a tanítóképzés terén mutatózó

– kudarcát: „[a pedagógiai főiskolán végzetek – G. N.] felkészültségüknek és hajlamaiknak a leginkább megfelelő tárgyak tanítását folytatták, s harmadik szakjukat csak elvértve oktatták. Általános iskoláink 1-4. osztályaiban pedig hiába keresnök őket” (Bizó, 1965, p. 428).

A pedagógiai főiskola sajátos integrációs kísérletének bemutatása mellett azonban e helyütt rá kell világítani arra a tényre is, hogy hazánkban az 1945 utáni években lényegében változatlan formában élt és működött tovább a középfokú tanítóképzésnek az a „felemás” formája – vagyis: a három év líceum és két év tanítóképző – is, amely a hómani reformnak az 1940-es évek elején történt leállítását következében alakult ki (Donáth, 2001).

Útkeresés a tanítóképzésben

Az általános iskola 1945-ben történt létrejötte – az ideiglenes nemzeti kormány miniszterelnöke által aláírt, már említett 6.650/1945. M. E. rendelettel (Mészáros, 1995) – óriási kihívás elé állította a hazai pedagógusképzést. A koalíciós időszak vitáiban kikristályosodott, majd 1947 őszén életre hívott új intézménytípus, az „általános iskola pedagógusait egységesen képző »nevelőképző főiskola« koncepciója” (Donáth, 2004a, p. 91) azonban – amint láttuk – már megszületése pillanatában kudarcra volt ítélve. A tanítóképzés értékeinek megőrzéséért, megújításáért küzdő szakember (Donáth 2004b), Rozsondai Zoltán – a vallás- és közoktatásügyi minisztérium tanító- és óvóképzéssel foglalkozó ügyosztályának vezetőjeként – folyamatosan figyelemmel kísérte e pedagógusképzési terület sorsának alakulását, és törekedett minden eszközzel felhívni az oktatáspolitikai döntéshozóinak figyelmét a pedagógiai főiskola létrejötte következtében kialakult helyzet problémáira, valamint annak megoldási lehetőségeire. A Köznevelés című folyóiratban, 1948 tavaszán megjelent – Donáth Péter által „emlékiratként” (Donáth, 2004b, p. 99) aposztrofált – *A pedagógiai főiskola és a tanítóképző intézetek* című tanulmányában (Rozsondai, 1948) kifejtette, hogy a tanítóképzés számára – a pedagógiai főiskolák létrejötte miatt – három lehetséges út adódik a jövőben. Ezek a lehetséges fejlődési utak az alábbiak:

- a) a tanítóképzés azonnali megszüntetése,
- b) a képezdek változatlan állapotban történő megtartása mindaddig, míg a pedagógiai főiskolák rendszere teljesen ki nem épül,
- c) a tanítóképzés fokozatos megszüntetése, a jelenleg érvényben lévő képzési rendszer átmenetileg történő átalakítása mellett (Rozsondai, 1948).

Az alábbiakban érdemes idéznünk a neves szakember véleményét a fentebb vázolt lehetséges további fejlődési irányokról: „A tanítóképzés azonnali leállítása súlyosan érintené mindazokat a tanulókat, akik hivatástudattal léptek a tanítói pályára. Szerzett jogokat sértene. A központi intézkedés tervszerűségébe vetett hitet, annak hitelét ingatná meg, ami a tanítóképző intézeti – líceumi viszonylatban már úgy is eléggé megtépázott. [...] A második le-

hetőség választását [...] szintén elvetendőnek tartjuk. A tanítóképzés [...] fogyatékoságai régebben is égetően szükségessé tették volna gyengésegeinek megszüntetését. Ez mindenképpen érdeke a tanítóképzésnek és a tanítóképző intézetnek s talán egyetlen tanítóképző intézeti tanár és gyakorlóiskolai tanító sem található az országban, aki ezt már régóta ne vállotta volna. A tanítóképző intézetek kérdéseinek megoldására a harmadik lehetőség marad. [...] Az átalakításnak véleményünk szerint kettős irányúnak kell lennie: az egyik a középiskolai színvonalnak megfelelő általános műveltség biztosítása, a másik az eddigi osztálytanítói képzésnek szakjellegű képzéssel való kiegészítése. A megoldás részben tantervi kérdés, részben a tanulmányi idő bővítésének kérdése.” (Rozsondai, 1948, p. 184)

Rozsondai Zoltán tehát egyértelműen állást foglalt a tanítóképzés átalakítása mellett, javasolta a képzési idő – hat évre történő – felemelését, valamint utalt a tanterv módosításának szükségszerűségére is. Javasatai azonban nem találtak meghallgatásra az oktatáspolitikai körében. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter – aki e posztot 1947 márciusa óta töltötte be (Mann, 2002) – 1948 tavaszán napvilágra került – 160.950/1948. V. 2. számú határozatával (Donáth, 2004b) – elrendelte hazánkban a középfokú tanítóképzés fokozatos, vagyis felmenő rendszerben történő megszüntetését. Az 1948-ban – vagyis a politikatörténetben a „fordulat éveként” ismert esztendőben – bekövetkezett átalakulás külön érdekessége, hogy egybeesett az egyházi tanítóképzők államosításáról született döntéssel.

A középfokú tanítóképzés megszüntetésének szakmailag kellően át nem gondolt módja rendkívül kusza helyzetet teremtett a hazai iskolarendszerben. A pedagógiai főiskolákon folyó felsőfokú pedagógus(tanító)képzés mellett az 1948/1949. tanévben „köznevelésünk történetében páratlanul álló keverék iskolafajta kezdte meg működését: helyi tantervű humán vagy reálgimnáziumi I. osztály, líceumi II-IV. osztály és tanítóképző intézeti V. osztály. A IV. osztály tanulói a tanév végén líceumi érettségi vizsgát, az V. osztály tanulói képesítő vizsgát tettek. [...] A tanítóképzés ezek utáni rendkívüli tantervi, tanulmányi nehézségeinek, ellentmondásainak, az általános iskolai nevelő-utánpótlás komoly zavarainak legfőbb oka a tanítóképző intézetek elhirtelenkedett, megfontolatlan megszüntetésében keresendő” (Rozsondai, 1952, p. 197). A tanítóképzés ügye iránt elkötelezett szakember által kitűnően jellemzett állapotokat még tovább súlyosbította annak felismerése – amely egyébként egy évvel a középfokú tanítóképzés megszüntetéséről szóló említett döntés után immár mindenki számára világossá vált –, hogy a pedagógiai főiskolák képtelenek lesznek megbirkózni azokkal a feladatokkal, aminek megoldása érdekében tulajdonképpen életre hívták ezt az intézménytípust. Vagyis: „az általános iskolai nevelőszükségletet sem számszerűen, sem az egy személyben mind az alsó, mind a felső tagozatra alkalmas nevelők képzése tekintetében nem tudják biztosítani” (Rozsondai, 1952, p. 197). Mindezek következtében már 1949 augusztusában egy szakterületileg illetékes miniszteri rendelet véget vetett hazánkban a felsőfokú tanítókép-

zés igen rövid életű kísérletének, mely – minden problémájával együtt is – a néptanítók egyik legfontosabb céljának, a felsőfokú tanítóképzésnek az első gyakorlatban megvalósult formáját jelentette. A pedagógiai főiskolák feladata kizárólag a szaktanárképzés lett, és az 1950. évi 21. számú törvényerejű rendelet a pedagógiai főiskolák képzési idejét két évfolyamra csökkentette (Mészáros, 1995).

A tanítóképzés területén azonban egy újabb – később ismételtlen irreálisnak bizonyult – döntés született 1949 őszén. A politikai életben immár egyeduralgoló Magyar Dolgozók Pártja (MDP) agitációs és propaganda kollégiumának javaslatára az ekkor körvonalazódó középiskolai reform tervezetbe egy új típusú pedagógiai középiskolát kívántak integrálni (Donáth, 2004b). A döntés eredményeképpen megnyílt a négy évfolyamos pedagógiai gimnázium, melynek „kettős feladata volt: felsőbb egyetemi tanulmányok végzésére alkalmas, általánosan művelt ember kialakítása és az általános iskola alsó tagozatában való tanításra, illetve az óvodákban, napközi otthonokban való foglalkozásra alkalmas nevelők képzése” (Rozsondai, 1952, pp. 197–198). Mindez azt jelentette, hogy immár a gimnázium műveltségi anyagát, valamint a tanítóképzés és az óvóképzés szakmai tananyagát négy évbe kívánták koncentrálni. E döntés nyilvánvaló célja az volt, hogy oldják a tanítóknak a felsőfokú képzés megvalósításának kudarcá felett érzett csalódottságának legalább egy részét. A politikai döntés további célja volt, hogy véglegesen felszámolják a tanítóképzés – a mobilitási lehetőségek tekintetében – „zsákutca” jellegét. Ezzel együtt azonban súlyos terhelésnek tették ki a gimnázium tanulóit. A heti óraszámok 38–40-re emelkedtek – rendkívüli feladatokkal még ennél is magasabbra (Rozsondai, 1952) –, ami gyakorlatilag elérte, sőt nem egy esetben túl is szárnyalta a pedagógiai főiskolák hallgatóinak terheltségét. Egyértelműen kijelenthető tehát, hogy a „pedagógiai gimnáziumok kettős, teljes értékű tantervi célkitűzéseinek megvalósítása súlyos maximalizmusnak bizonyult” (Rozsondai, 1952, p. 198). Tulajdonképpen ez az intézménytípus már megszületése pillanatában „elmúlásra” ítéltetett (Rozsondai, 1952). Az újabb rapid és kapkodó változtatásra nem is kellett sokat várni, hiszen „immár az államhatalom valamennyi eszközével kézben tartott pedagógustársadalommal szemben minden különösebb kockázat nélkül vállalhatták a tanítóképzéssel kapcsolatos korábbi tervek feladását, sőt annak ódiáját is, hogy a képzési idő – a Horthy-korszakhoz képest – tartós csökkentésével, a továbbtanulási lehetőségeket szűkítő, szakiskolai jelleg erősítésével négyéves tanítóképző intézeteket hozzanak létre” (Donáth, 2004a, p. 92). Biztosnak mondható tehát, hogy 1950-ben a politikai döntéshozók már nem voltak tekintettel olyan szempontokra, melyeket 1948–1949-ben még esetleg figyelembe vettek. Mindennek következtében az Elnöki Tanács 1950. évi 43. számú törvényerejű rendelete újjászervezte hazánkban a középfokú tanítóképzést, létrehozva ismét a négy évfolyamos tanítóképző intézetek rendszerét. Az újabb átalakítás tehát lényegében a harminc évvel korábbi szintre csökkentette a tanítóképzés idejét (Gombos, 2011), azzal kiegészítve,

hogy meghagyta a negyedik évet lezáró érettségi vizsgát, ezáltal biztosítva némi lehetőséget a továbbtanulásra, a mobilitásra. Az említett törvényerejű rendelet határozott arról is, hogy a negyedik évfolyamot egy ún. „gyakorlólév” követi, mely képesítővizsgával zárul. Az érettségi és a képesítővizsga közti kapcsolatot – egyben a továbbtanulás lehetőségének részbeni megőrzését – jól megvilágítják Rozsondai Zoltán alábbi sorai: „Tanítóképzőink négy évfolyamosak, a tanítóképzés azonban öt év. A négyévi tanítóképzői tanulmányt érettségi vizsgával fejezik be a tanulók. Azok, akik az általános iskola alsó tagozatában való tanításra kívánnak képesítést szerezni, egy évig általános iskolában gyakorló tanítójelöltként tanítanak. A gyakorlólév eltelte után tanítóképesítő vizsgát tesznek. Azok, akik nem kívánnak tanítói pályára lépni, tanítóképzői érettségi bizonyítványuk alapján felsőbb, egyetemi és főiskolai tanulmányokat folytathatnak.” (Rozsondai, 1952, p. 200)

A korábbi – az 1938–1941-es hómani (Donáth, 2001) –, valamint az itt tárgyalt (1947–1950-es) „reform – visszarendeződés” közötti egyik leglényegesebb különbségnek tehát azt tekinthetjük, hogy az utóbbi megőrzött valamit a tanítók alapvető törekvéseiből: megtartotta az érettségi bizonyítvány megszerzésének lehetőségét, ugyanakkor a tanítóképzés tényleges képzési idejét egy évvel csökkentette. Az átszervezést „eleve súlyos fenntartásokkal fogadó” (Donáth, 2004b, p. 120), ekkoriban a minisztériumi ügyosztályon ismételtén főelőadóként (majd csoportvezetőként, illetve osztályvezető-helyettesként) tevékenykedő Rozsondai Zoltán azonban egészen másban látta az alapvető eltérést a múlt és a jelen tanítóképzése között:

„A törvényerejű rendelet [1950. évi 43. számú – G. N.] éles határvonalat húz a letűnt társadalmi és az új társadalmi rendszer tanítóképzése között. A volt kapitalista társadalmi rendszer tanítóképzésének világnézeti alapja valláserkölcs volt. Új társadalmi rendszerünkben, a szocializmus építésének korszakában a tanítóképzés alapja a természettudományos világnézet, a dialektikus materializmus lett. A két tanítóképzés alapját egy egész világ választja el. A múlt tanítóképző intézete és a ma tanítóképzője között ez a legdöntőbb különbség.” (Rozsondai, 1952, p. 199–200)

A minisztériumi szakember által megfogalmazott módosulások hamarosan éreztették hatásukat az újjászervezett középfokú tanítóképző számára készült tantervben (1951) is, jelezve az új történelmi korszak uralkodó ideológiájának alapvető vonásait és az annak megfelelő legfontosabb követelményeket (Gombos, 2006).

A felsőfokú tanítóképzés megvalósításához az újabb lendületet az UNESCO 1953. évi genfi közgyűlése hozta el, amely ajánlást fogalmazott meg az európai országok számára a felsőfokú tanítóképzés megvalósításáról (Füle, 1956). Ez azonban már egy új korszak előszele.

Összegzés

A történetek bemutatása és elemzése nem kevés tanulással szolgál bármely korszak szakmai és oktatáspolitikai döntéshozói számára is. Ezek közül kiemelhető a rapid, szakmailag átgondolatlan döntések hatása, melyek igen hamar ütköznek a pedagógiai valósággal, rámutatva e döntések megvalósíthatatlanságára. Az oktatáspolitikai döntések szakmai megalapozatlansága súlyosan pusztító lehet az adott ágazat (témánknak megfelelően a pedagógusképzés) számára. A másik ilyen fontos tanulása a bemutatott történeteknek a tanítóképzés szempontjainak háttérbe szorulása, adott esetben más pedagógusképzési ágazattal (jelen esetben a tanárképzéssel) szemben, ami komoly hatással volt a tanítóképzés fejlődésére. Végül nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy az alapvetően jó törekvések (egységes képzési keretek, a tanítóképzés felsőfokú szintre emelése) is eltorzulhatnak a nem kellően átgondolt, szakmai szempontokat figyelmen kívül hagyó döntések révén.

Irodalom

- A pedagógiai főiskola feladata és szervezete (1948). *Köznevelés*, 4(8), 149–150.
- Bizó, Gy. (1965). Az általános iskolai nevelőképzés. In Simon, Gy. (Ed.), *Nevelésügyünk húsz éve 1945–1964. Tanulmányok a magyar népi demokrácia neveléstörténetéből*. (pp. 419–450). Tankönyvkiadó
- Donáth, P. (2001). A „tanítóképző akadémiák” kérdése 1908, 1938, 1958 – azonosságok és különbségek. In Kovátsné Németh, M (Ed.), *Tanulmánykötet a győri tanítóképzés 223. évében* (pp. 219–234). NyME Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar.
- Donáth, P. (2004a). Vizsgálatok, diagnózisok – a tanítóképzés hosszú, „lázás” állapota után. Kísérletek a képzők világnézeti-politikai és szakmai rekonstrukciójára a Hegedűs-kormány idején. In Feitl, I. & Sipos, A. (Eds.), *Iskolák, diákok, oktatáspolitikai a 19–20. században. Tanulmányok*. (pp. 91–137). Napvilág Kiadó.
- Donáth, P. (2004b). SzakEMBER a minisztériumi ügyosztályon. Rozsondai Zoltán a magyarországi tanítóképzés értékeinek megőrzéséért, megújításáért (1945–1960). In Donáth, P., Rozsondai, A., Rozsondai, Z. & Rozsondai, Zs. (Eds.), *KÖZszolgálat – pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért* (pp. 13–167). Trezor Kiadó. <http://mek.oszk.hu/05200/05276/05276.pdf>
- Faragó, L. (1948). A budapesti Pedagógiai Főiskola megszervezése és diákkormányzata. In: *Köznevelés*, 4(10), 207–210.
- Füle, S. (1956, Ed.). *A tanítóképzés újjászervezésének kérdései Magyarországon 1904–1956*. Kézirat
- Gombos, N. (2006). Tanítóképzés az ötvenes években: Az 1951. évi tanterv. In Szabolcs, É. (Ed.), *Pedagógia és politika a XX. század második felében Magyarországon* (pp. 114–133). Eötvös József Könyvkiadó.

- Gombos, N. (2011). *A közép- és a felsőfokú tanítóképzés fejlődése Magyarországon – a korabeli központi tantervek tükrében*. SZIE Tanárképző Intézet, SZIE GTK.
- Mann, M. (2002). Oktatáspolitikusok és koncepciók a sajtó tükrében (1945–1990). In Szabolcs, É. & Mann, M. (Eds.), *Magyar neveléstörténeti tanulmányok I. Új szempontok, új források* (pp. 76–122). Eötvös József Könyvkiadó.
- Mészáros, I. (1995). *Magyar iskolatípusok 996–1990. A magyar neveléstörténet forrásai VI*. OPKM.
- Németh, A. (1990). *A magyar tanítóképzés története 1775–1975. (Főiskolai Füzetek 11.)*. Zsámbéki Tanítóképző Főiskola.
- Rozsondai, Z. (1948/2004). A pedagógiai főiskola és a tanítóképző intézetek (Köznevelés 1948. 5. sz. 77-81., 6. sz. 105-108.). In Donáth, P., Rozsondai, A., Rozsondai, Z. & Rozsondai, Zs. (Eds.), *KÖZszolgálat – pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért* (pp. 171–193). Trezor Kiadó.
- Rozsondai, Z. (1952/2004). Tanítóképzésünk útja a felszabadulás óta. In Donáth, P., Rozsondai, A., Rozsondai, Z. & Rozsondai, Zs. (Eds.), *KÖZszolgálat – pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért* (pp. 194–203). Trezor Kiadó.

An experiment in the integration of teacher training in Hungary – The pedagogical college and primary school teacher training (1948–1953)

The study presents the birth of the concept of the pedagogical college (in light of the debates that founded it), the establishment of the institutions, the content of the training (through the presentation of the colleges' curriculum), the failure of the new institutions – characterized primarily from the perspective of primary school teacher training and the subsequent search for a new path for primary school teacher training – which took place in the first half of the 1950s. This eventually led to the establishment of independent higher education institutes for primary school teacher training.

Keywords:

primary school teacher, pedagogical college, curriculum, integrated training, history of primary school teacher training